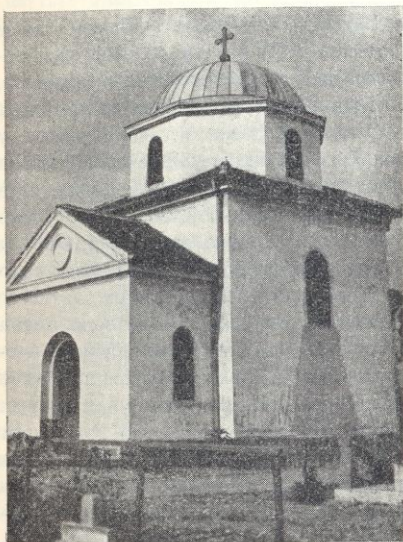

хије *Љубомир Милешић*, († 1934 г.) протојереј; парох друге парохије и архијерејски намесник зајечарски *Миодраг Стаменковић*, рођен 19 јуна 1900 г. у Стубљу, врањском, рукоположен 2 нов. 1920, архиј. намесник од 1 апр. 1932 год.; парох треће парохије *Војислав Алексић*, рођ. 1897 г. у с. Врбици, рукоположен 24 маја 1921 г., у Зајечару од 1 фебр. 1931 г. хоровађа певачког друштва „Тимок“ у Зајечару; парох четврте парохије *Николај Васјушин*, рођ. 1878 год. у Русији, рукоположен 1901 год., после европског рата свештениковао по раз-

Гробљанска капела у Зајечару

ним парохијама Тимочке епархије; пета парохија је упражњена. Сем пароха у катедралној цркви служе у Зајечару: војни свештеник *Симеон Ивошевић*, родом из Лике, који је свршио гимн. матуру и вишу богословију у Ср. Карловцима; *Драгољуб М. Аћимовић*, рођ. 21 јуна 1909 године, ђакон од 1 марта 1932 год.

Гробља и заветине — Варошко гробље налази се на источној страни Зајечара. Раније су била гробља још „у под-

ножју Краљевице на северу, код Вањине пиваре и на месту где је данас хотел Српски Краљ“. Од ових старих гробаља нема сада више никаквог трага. Садашње гробље је уређено и регулисано 1924 год. У њему се у новије доба дижу гробнице у виду капелица. Најзнатнији је скромни споменик палима за слободу Зајечара 1833 године са натписом: „123 јунака Тимочке Крајине — дичним борцима за спомен који витешки дадоше животе за српски народ и Отаџбину 1833. под пред-

вођењем Станисава Јовановића из Планинице. Овај смерни спомен 1898 подиже општина града Зајечара. Обновили 1926. Пред. М. Миљковић.“ Гробови пак стрељаних вођа из Зајечарске буне нису ничим обележени на Краљевици, а гробови убијених свештеника 1915—1918 од Бугара налазе се код катедралне цркве.

Заветине су се славиле раније у Зајечару исто онако као што се одржавају данас по околним селима. Развитком Зајечара у варош, одржавање заветина све се више занемаривало. Скупљање народа око заветних места било је највише онда када још није било цркве. Изгледа, да је најстарија заветина Св. Вазнесења на тзв. „Гладном Врху“. На томе месту је још 1831 године подигао кнез Сима Никол(ајев)ић камени споменик. Натпис на њему исписао је споменути већ зајечарски учитељ Паја. Тај натпис гласи: „Воспоминанија храма господња склатаго Вознесења обнови рах Божи Симо Николаевичь пръвѣйши Черне Рѣке за вѣчни споменик есен и чадѣ своѣхъ Лѣто 1831.“

Друге заветине, поред Спасовдана, су: Св. Илија на два места, у „Сувом Долу“ и у „Лубничкој Реци“; Петровдан опет на два места, у „Гњилаку“ и „Влашкој Мали“, и Духови, општинска заветина, на месту „Пишура“.

Зајечар у садашњости има досељеника из свих крајева Југославије, па су према томе с њима пренешени разни црквени обичаји. Врачања и чарања, обичаји у разне дана, у колико их још има, скривено се врше по периферији вароши и од простијег света.

2) БОРСКА ПАРОХИЈА (1)

Насеља — Парохију сачињавају села Бор и Оштрељ. Бор се налази у брдовитом пределу. Поједино брда његовог атара, као Мали Брег и Црвени Брег, имају вулкански облик. Главна река која протиче кроз борски атар је Борска Река. Извире из Кормароша и иде према истоку Шумском Долином. Пред борским гробљем прима притоке Борски и Кучајнски поток, продужава кроз село Слатину и улива се у Кривељску Реку, која опет пролазећи кроз села Рготину и Вражогрнац улива се у Тимок.

Има извесних трагова, по којима се може закључити, да је на томе месту вађена руда још у римско доба. На

Црвеном Брегу нађени су трагови рудокопа бакра и темељи старог градића. За садашње насеље зна предање, да је пре 150 година било у Бору свега пет кућа. Ове куће су се доселиле из крајева разних, и првобитно су биле смештене на месту званом Селиште, источно од Борског потока на северној падини Борског Брда. На томе месту постоји још и данас чесма селишта.

Прва досељена кућа била је Петка Дулкана из села Осанице, среза хомољског. Овај Петко населио се са породицом по одобрењу турског аге из Слатине и одређен је био за кнеза. Његовим заузимањем доселиле су се потом још четири куће: Раје Дамњановића из Ердеља, Јанковића и Барбуловића из села Валакоња, у срезу бољевачком, и кућа Пауникића, за коју се незна одакле је досељена.

Све ове куће имају и сада своје потомке, од којих су потомци Петка Дулкана задржали старо презиме, један део потомака куће Дамњановића зове се и сада тако, а други зову се Симоновићи и Страјиновићи. Од куће Јанковића постоји данас у Бору шест кућа потомака, које су задржале старо презиме. Најзад од куће Пауникића постоје сада три породице под именом Ђурића. Потомци прве четири куће славе Св. Преподобну Параскеву, а породице из куће Пауникића славе Св. Николу зимског.

Када су се ових пет кућа населиле, почели су Кривељци притискивати земљиште њиховог атара у Шумској Долини отварајући тамо своја конопишта. Због тога надирања Кривељаца, као и због погоднијег и од ветрова заклоњеног положаја, преселиле су се ове куће на обалу Борске Реке, пошто су помоћу турске власти уклоњени Кривељци са њихових конопишта. Једино је од Кривељаца остала кућа Мирошевића, која је пре засељавања тамо већ постојала.

Ново насеље назвали су насељеници Бор, по великом боровом дрвету, које је онда било одмах јужно на падини испод данашње православне цркве.

Први становници с. Бора занимали су се, поред сточарства и земљорадње, виноградарством. Нарочито су много винограда имали на висоравни „Борско поље“ између села и Борског потока, где је сада радничка колонија Борског рудника. Због шумовитости места и обилности текуће воде било је онда развијено и пчеларство у Бору. О томе сведочи назив

„Пчелињи поток“ на Кучајни, два километра јужно од Бора, где су били пчелињаци. На месту пак где је данас православна црква биле су пивнице. Старији људи памте, да је ту било око четрдесет пивница, које је ноћу увек по један стражар чувао. Око 1892 год. ове су пивнице растурене и пренете у село код кућа.

Пре ослобођења, из времена турске владавине, сачувала се успомена на неког *Ивана Дамњановића*. Он је важио као велики противник Турака и заштитник села. Убијен је на превару од Турака и сахрањен под тзв. Велику крушку. Још и данас стари људи памте где је био његов гроб. Када су Турци 1876 г. дошли до Слатине, становници Бора су се склонили близу Црног Врха на месту, које се отуда зове сада „збег“. Година 1904 чини прекратницу у животу Бора. Те године пронађена је бакарна руда на Дулкановом вису, одмах до самог села према Црвеном Брегу. Ту је подигнут Борски рудник и радничка колонија. Од тада Бор добија све више тип рударског места и варошице.

Развијањем Борског рудника једна половина села премештена је 1925 год. на косу јужно од села и обале Борске Реке. Ту је премештена 1927 год. школа, а 1932 је смештена општина усред радничке колоније, где су подигнути многи дућани и куће. Године 1929 подигнута је римокатоличка црква, а 1931 г. соколски дом. Данас село Бор, без радничке колоније, има 155 кућа, а радничких православних домова 150. Место има још, поред држ. основне школе француску и руску основну школу.

Друго село које спада у борску парохију јесте *Оштрељ*, седам километара источно од Бора. Ово село лежи поред десне обале Кривељске Реке. С десне стране села тече Оштрељски поток, који се испод села улива у Кривељску Реку. Сеоски атар је плодан и граничи атарима: са запада борским и кривељским, са севера бучјанским, с истока доњобелоречким и са југа слатинским.

По традицији село је основано пре 170 година. Прва насељена кућа била је Нанулесковића, која је пребегла из Бугарске. Скоро једновремено су се населиле ту и куће Матејића и Туфеша, за које се незна одакле су дошле. Ове три куће су прве забеле колце и подигле куће. Од прве куће постоје данас две породице, од друге три, а од треће две које се презивају Матићи. Каснијим насељавањем село се множило и данас има 176 домова.

Тачно се незна одакле је село Оштрељ добило своје данашње име. Верује се, да је тај назив добило по оштром ваздуху на томе месту, пошто је село због високог положаја свога потпуно изложено хладним ветровима.

Црква — До отварања рудника и подизања радничке колоније Бор је био мало село, те није имао своје цркве ни свештеника. Дотле је он потпадао под брестовачку парохију. Село

Црква Св. Ђорђа у Бору

Оштрељ нема ни данас своје цркве. Оно је до 1 маја 1932 год. потпадало под слатинску парохију. До 1861 год. оба села су се служила црквом у Злоту, а од те године црквом у Слатини.

Године 1906 брестовачки свештеник Драгиша Милетић наставио се у Бору и одатле опслуживао брестовачку парохију. Овај премештај дошао је као последица црквених и просветних потреба радничке колоније. Његовим заузимањем „Француско друштво Борских рудника“ присту-

пило је 1910 г. грађењу православне цркве у Бору. Црква је завршена 1912 г. и на Ђурђевдан исте године освећена од митрополита целе Србије Димитрија и епископа тимочког Мелентија. Освећењу цркве присуствовао је и ондашњи наследник престола, а садашњи краљ Југославије *Александар I*. Црква је посвећена Св. Великомученику Ђорђу.

Црква у Бору је саграђена од тврдог материјала у руско-византијском стилу са пет кубета. Подигнута је на плацу величине једног хектара и заузима површину од 135 квадратних

метара. У дворишту, са северне стране, има дрвену звонару са малим кубетом руског стила и са три звона. На западној страни има спомен-плочу изгнулим ратницима у ратовима 1912—1918 год. за народно уједињење. Споменик је подигнут 1924 год. а на дан рударске славе, Св. Великомуч. Прокопија, осветио га је епископ тимочки Д-р Емилијан.

Иконостас у цркви је дрвен, бело обојадисан и горе оивичен са три лука. На сваком луку има по један крст, а сам иконостас је украшен позлаћеним лепим дрвеним рељефима. На иконостасу има петнаест икона, дело сликара *Пашка Вучешића* из Сплита. Те иконе су редом ове: 1) Тајна вечера, 2) Св. ап. Павле, 3) Св. ап. Петар, 4) Св. еванг. Матеја, 5) Св. еванг. Марко, 6) Св. арх. Михаило, 7) Св. арханђ. Гаврило, 8) Св. еванг. Лука, 9) Св. Јован Крститељ, 10) Св. великомученик Ђорђе (на северним вратима олтара), 11) Св. Прокопије, (на јужним вратима олтара), 12) Господ Исус Христос, 13) Св. Богородица, и 14 и 15 Благовести (на обим крилима царских двери).

На јужној страни цркве постављен је владичански исто конструкције и спољашности као иконостас и са две иконе Св. Саве и Св. Стевана Првовенчаног. Ове иконе израдио је сликар *М. Миловановић*. Више ових икона у аркади био је позлаћен рељеф српског грба, који су Бугари за време окупације уништили и оставили празну даску. На томе месту постављена је 1929 год. икона Св. Стевана Дечанског.

Свештеници — Први свештеник у Бору је *Драгиша Милетић* (од 1906 до 4 септ. 1921). Служио је овде до 1915 год. када се са повлачењем војске повукао преко Албаније. После ослобођења вратио се на своју парохију и опслуживао је до 1921, када је постављен за претседника Духовног суда у Зајечару.

За време бугарске окупације парохију је опслуживао бугарски свештеник Константин Димитров (1916—1918), из околине Видина. Од септембра 1921 год. парохију су привремено опслуживали Чедомир Теодоровић, парох кривељски и Јован Феодоров, парох слатински — све до 1 јуна 1922 год. Тада је дошао садашњи парох *Андреја Ђорђевић*, рођен 9 дец. 1893 год. у Приштини, свршио богословију у Цариграду, рукоположен за свештеника 1922 године.

Гробље, заветине и обичаји — Данашње гробље у Бору датира још од заснивања насеља. Први је сахрањен у овоме гробљу оснивалац села Петко Дулкан. На Кучајни — два километра јужно од Бора, било је неко врло старо гробље. Приликом трасирања железничке пруге Метовница-Бор нађени су трагови овога гробља. Тако исто има трагова, да је на Кормарошу било неко старинско гробље. У селу Оштрељу гробље датира такође од његовог постанка. Пред улаз у село са западне стране било је старо гробиште из римског доба. Ту су сељаци ископали две повеће плоче без натписа.

Заветина у Бору је на дан пророка Илије. Испрва се заветина прослављала код записа, који је био код некадашњих пивница. Овај запис био је једно четвртасто брвно забодено у земљу и високо два и по метра. На врху је ово брвно било обло у виду изрецкане кугле, а испод кугле се ширила, у виду кишобрана, једна мала надстрешница од дашчица. Испод надстрешнице је била закована једна икона од плеха, дугачка око 30 сантиметара и нешто шира од брвна. На икони је било масним бојама насликано Распеће са словима иницијала. Овај запис је стојао ту све до 1894 године, када је премештен на гробље где се и сада налази. Када је запис премештен на гробље, заветина се прослављала у селу код крушке, где је био гроб Ивана Дамњановића. После нестанка ове крушке заветина се прослављала код општинске чесме, и од 1927 год. код споменика у порти црквеној.

У селу Оштрељу се раније прослављала заветина Петровдан на месту где су биле пивнице, око два километра западно од села. Ту је био и запис на једном дебелом дрвету. После пропасти винограда пренела се у село код чесме. Ову је чесму, по причању, подигао турски ага који је становао преко пута од садашње сеоске задруге. Од пре четири године заветина се прославља код „Три дрвета“ на Кривељској реци. На једном од ових дрвета је запис.

Верски обичаји су једнаки у Бору и у Оштрељу. Главну улогу у религиозном васпитању има домаћица. Она је та која кроз поколења преноси непромењено вршење обичаја, нарочито у случајевима смрти, давању помена или „помане“, и при славама. При погребу жене се ухвате испод руке, па један или два реда иду испред ковчега, а остале за њим. Оне наричу од куће до гробља песме, у којима набрајају покојникове

врлине. Један од присутних мушкараца носи испред крста целу шљиву ишчупану из корена. О гране шљиве обесе мараме и праменове вуне офарбане разним бојама. Ова се шљива носи ако је умрло млађе лице, а не носи ако је старије од шездесет година. Шљива се забада у земљу иза надгробног крста, где се често прими.

Сви важнији празници у години прослављају се давањем помена. За овај обичај спремају се хлебови од чисте пшенице, праве ките цвећа и друго јестиво, па се све постави на сто. На сваки хлеб поставља се по једна свећа, окади тамњаном и намени празницима, живим и умрлим укућанима. При намењивању домаћица именује гласно сваку ствар, спомене свеца или личност којој се намењује, а присутни у један глас одговарају: ако је намењено свецу — „нека је на помоћ“, ако живом лицу — „нека је жив“, ако умрломе — „Бог да прости“.

О Крсном имену, Слави, помана се даје другог дана Славе. При вечери уочи Славе врши све обичаје домаћин куће. Он се прекрсти, упали славску свећу, све окади, подигне колач, свећу и вино у вис и призива помоћ Божју, Св. Мајке Марије и своје Славе — на свој дом и поља. Када сви поседају, домаћин узима колач, „летурђију“, на коме су упалене свеће, стави га на чисту мушку кошуљу прострту по земљи, окади и моли се. У молитви опет призива у помоћ свеце. При сваком помену лица за које моли помоћ, он метанише до земље и љуби „летурђију“. Кад спомиње имена укућана и присутних гостију, ови устају с места, крсте се и одговарају: „Ти молиш за мене, Бог нека помогне теби“. Тек после ове молитве почиње вечера. Усред вечере домаћин се поново диже, што чине и сви присутни. Тада се врши сечење славског колача. Ово сечење колача се понавља код многих и о ручку на сам дан Славе. Они који носе у цркву колач, направе за то други колач.

3) БРЕСТОВАЧКА ПАРОХИЈА (1)

Насеље — Село *Брестовац* лежи уздуж Брестовачке Реке, која извире из Црног Врха и улива се у Црну Реку испод с. Метовнице. Насеље је заклоњено са свих страна. Пет километара северно од села је *Брестовачка бања* са топлем

сумпоровитим изворима. Село има основну школу, неколико воденица, трговина и набављачку задругу.

Село Брестовац је старо око 200 година. Први његови становници дошли су из Алмаша у Ердељу. Придолажењем других насељеника село се увећавало и данас има 450 домова. Име му је постало по томе, што је ту некад било много брестова.

Црква — Своју цркву Брестовац нема нити је имао. До 1861 године народ се служио црквом у Злоту, до 1912 године црквом у Слатини, а после тога оном у Бору. За најхитније потребе село је имало раније брвнару капелицу, која је била неолепљена са дрвеним кровом, на коме је био дрвени крст. На средини капелице било је једно асталче са два венца за венчање. Капелица је била усред села на десној обали реке. Место, на коме је ова капелица била, однето је водом.

Свештеници — Први свештеници старе брестовачке парохије становали су у Брестовцу до 1905 године, када је седиште парохије пренето у Бор. Најстарији свештеник за кога се зна, био је *Живан Новаковић*, који је ту служио десет год. После њега су били: поп Раја Н. пет година; поп Илија Н. двадесет година; поп Петар Поповић, четрдесет пет година, и Драгиша Милетић, који је служио у Брестовцу и Бору петнаест година. Сада је парох јереј *Спанко Ђирковић*, рођ. у Градишту 1903, рукоположен 1929.

Заветине — Заветина у Брестовцу је Спасовдан. Прослава заветине обавља се под општинским тополама у селу. Записа и црквешта нема. Старо гробље било је у самом селу до куће Драгутина Горњановића. Данас нема никаквог трага овог гробља. Сем тога била су стара гробља на месту „Кирићеск“ (како се мисли, још у римско доба) и на Селишту недалеко од села.

Верски обичаји су слични онима у Бору. Интересантан је онај о покладама. На покладе месе се пите са сиром (Плешинте), које прже у тигању; спремају се разна јела, узима вино после ручка и излази на сред села. Онај ко има некога да је умро без свеће, доноси једна или двоја кола дрва, па их наслаже на сред села усправно у гомиле. Увече простре се платно и по њему јела која се деле за душу умрлима без свеће. При томе се запале гомиле направљене од дрва.

4) ВЕЛИКОИЗВОРСКЕ ПАРОХИЈЕ (2)

Насеља — Село *Велики Извор* налази се источно од Зајечара, удаљено пет километара. Подељено је на два краја: горњи и доњи крај. У горњем крају насељени су Тетевенци, а у доњем Тимочани. Заједничким животом успели су први да наметну другима своје дијалектичке особине у говору. Досад најстарији писмени траг о њему налази се у извештају аустријског официра — уходе Покорног 1784 год., када је имао 250 кућа и један хан. За време првог устанка велики број становника иселио се у Мораву и Браничево, а у Ресави је село Дубље, код Свилајнца, засељено Великоизворчанима.

У времену присаједињења „одтрнутих“ крајева познат је Велики Извор као спорно место приликом разграничења између Србије и Турске. У извештају Ђ. Протића кнезу Милошу од 19 децембра 1833 год. јавља овај, да је добивен и Велики Извор „из којег ће сутра одма до сада у њему бивши Субаша кренути се.“ У току стогодишњег слободног живота В. Извор је био увек на стражи, кадгод је опасност долазила са истока, било раније од Турака, било касније од Бугара. Из првог српско-турског рата позната су места Пландиште и Плоча код В. Извора, на којима су Ваљевци јуначки се одупирали и пролили силну крв 30 јуна и 6 јула 1876 год. Тада је цело село спаљено тако, да је само једна кућа остала.

Из наших старијих уџбеника географије В. Извор је познат као једно од највећих села у бив. Србији, као и по чувеним „великоизворским коњима“. Данас је ово село врло напредно, познато по марљивости својих становника и по томе, што се оно највише шири у варош Зајечар где све више преузима у своје руке економска добра. Има око 5000 становника, политичку општину, основну школу, цркву, соколску чету, земљорадничку задругу и т. д.

Друго село *Прлиша* лежи испод саме Вршке Чуке. По једноме списку имало је 1837 год. само две куће, а сада има око 130 домова са 700 становника, засебну политичку општину и основну школу. У њему је једно време служио као учитељ познати наш песник *Dis*. Иначе је данас познато по руднику „Вршка Чука“.

Оба ова села чине сада две великоизворске парохије и својим атарима граниче се Бугарском.